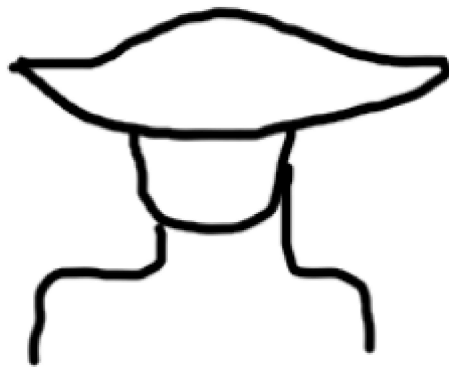

Sopp og sammensvergelse:

En refleksjon om hvordan *Coniuratio theoriis* ble verdens farligste infeksjon

«Vi er 1, vi er 2, vi er mange»

Se for deg ett frø.

Eller kanskje heller, en sopp-spore. En idé, et ønske, en tanke. Kun ett uskyldig lite frø. For det er det konspirasjonsteorier egentlig er. Det de starter som i hvert fall. En tanke, ofte en frykt, først hos én, og så hos flere. Til slutt vil idéen, hvis “jorden er fruktbar” og idéen er “spredningsdyktig”, spre seg til mange. Med andre ord, hvis det er nok mennesker som er mottakelige for idéen og den er lett nok å dele videre, vil vi kunne si at konspirasjonsteorien er født. Eller utvokst. Eller kanskje den bare har blitt synlig. Idéen har jo vært der hele tiden, men det er først nå som den har spredd seg til nok mennesker at det virkelig blir viktig å snakke om den. For det er nå konspirasjonsteorien har blitt farlig. Men hvorfor det? Hvordan kan en tanke, som egentlig bare finnes inne i hodene våre, være farlig? Og hva er det med akkurat konspirasjonsteorier som gjør at akkurat er så farlige som de er?

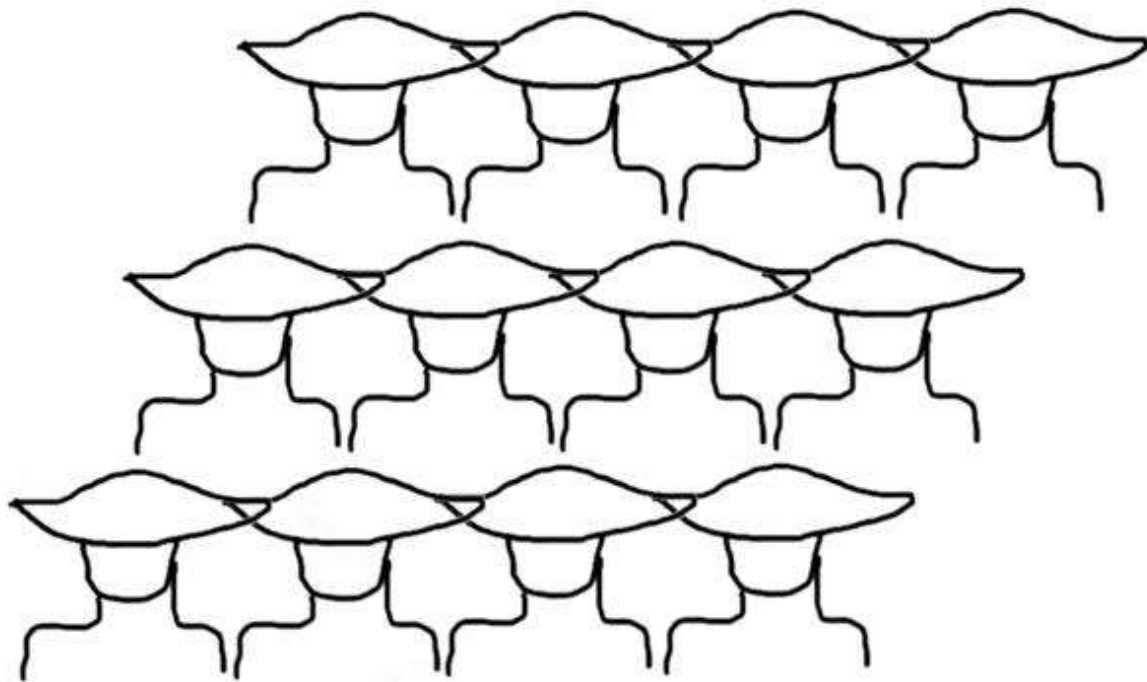
Det finnes en sopp, på nord-vest kysten av Amerika. Denne soppen dekker ett område på nesten 10 kvadratkilometer, eller som forskning.no sier, 1600 fotballbaner (Spilde, 02.03.2003). Det vil si, tusener på tusener av tilsynelatende enkelte sopp, som alle er knyttet sammen av ett enestående, ufattelige underjordiske nettverket. Denne soppen, “Mørk

honningsopp” eller “*Armillaria ostoyae*”, er nok ganske sikkert den største organismen i verden, og er både litt skremmende og utrolig fasinende i seg selv. Qanon bevegelsen er et annet fascinerende, og ikke minst skremmende fenomen vi finner i USA. I bunn og grunn består også den av tusener på tusener med tilsynelatende separate individer, som alle er bundet sammen av ett altoppslukende, gigantisk nettverket. Ikke av røtter selvfølgelig, men av felles sinne og frykt. For den utenforstående kan dette fremstå som både uforståelig og vettskremmende, men for de involverte, de som tror, de som VET, er denne tilknytningen det mest selvfølgelig av alt. Hvis du ikke syntes det er skummelt nok at 15 % av amerikanerne er enig i den omfattende Qanon-påstanden om at «regjeringen, media og finansverdener i USA er kontrollert av en gruppe Satan-tilbedende pedofile som driver en global barnesex-handelsoperasjon.», bør denne absolutte tilliten til konspirasjonen, dette verdensbildet hvor det ikke bare er riktig men grunnleggende selvfølgelig det konspirasjonsteorien sier, virkelig være det (PRRI-IFYC, 27.05.2021). Husk på det lille frøet, den lille soppsporen fra tidligere. Først dukket den opp, inni hodet på en enkelt person. Så fikk den spire, og begynte å vokse der. Den er fortsatt bare en del av ett enkelt individ i folkemassen. Men nå får den begynne å spre seg.

Det finnes selvfølgelig mange flere konspirasjonsteorier en bare Qanon-bevegelsen, med varierende grad av utbredelse og alvorlighet. Dessverre kan man umulig skrive om alle samtidig, men Qanon er et virkelig fremragende eksempel på hvor stor, reel effekt konspirasjonsteoriene kan ha på den virkelige verden. Det er bare å se tilbake mot stormingen

av den amerikanske kongressbygningen den 6. januar 2021. Der fikk hele verden se hvordan en delt tanke, en falsk forestilling om at valget var blitt stjålet, ledet til et fysisk angrep på et av verdens ledende demokratier, som kostet fem liv og førte til mange skadde. Menneskene har mistet kontroll, den rasjonale tenkingen er hemmet og konspirasjonsteorien har tatt over. Frøet har fått vokse ut i flere, og fortsetter å spre seg. “De troende” har gått fra å være én, til to, til mange.

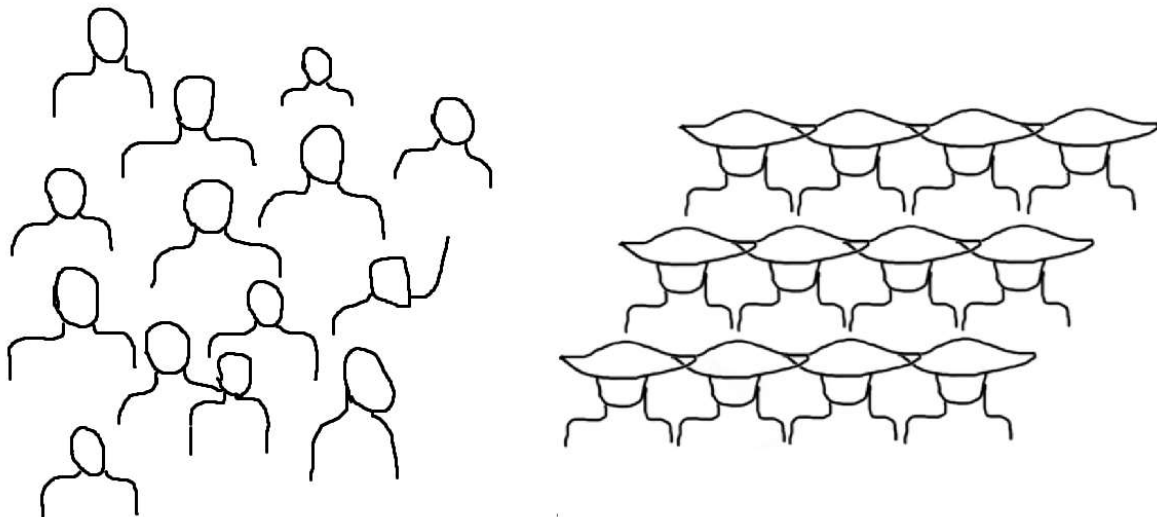
Det er allerede klare metaforiske paralleller mellom spiring og spredning av konspirasjonsteorier og sopp. Men de fleste konspirasjonsteorier bærer også en annen slående likhet til majoriteten av sopparter. I likhet med soppen er det nemlig heller ingen individuell sopp eller person som har helt kontroll over helheten, ikke når teorien er utvokst i hvert fall. Konspirasjonsteorien er heller én stor, forvridd parodi av et intellekt, en science-fiction “hive-mind” uten noen klare grenser. Den er alltid i endring og er aldri komplett, der den rives fra hverandre og settes sammen igjen med strømmen av tanker og mennesker som bygger den opp og driver igjennom den. Sett på denne måten fremstår konspirasjonsteorien mindre som bare en idé, og mer som et monster av umenneskelige proposisjoner, et uhyre vi må brenne ned til røttene før det er for sent. Men om du presenterte denne fremstillingen for en troende, en som er smittet, vil den heller bare dytte dem lenger vekk fra deg og forsterke troen deres på konspirasjonsteorien. Det vil oppfattes som et angrep på deres verdensbilde og sånn på dem selv, og sånn vil det knyttet dem tettere sammen med andre som også tror, mens det lager enda større sprekker mellom “dem” og “oss”. Og det er nettopp det som ligger i kjernen

av store konspirasjonsteorier; “oss”. Det er dette samholdet, dette fellesskapet, som lokker sårbare mennesker til seg og som holder dem bundet. Å trosse dette samholdet fra innsiden vil risikere å bli utstøtt, og å trosse det fra utsiden vil bare binde det tettere sammen.

Konspirasjonsteorier står aldri så sterkt som når de kritiseres og motbevises, for det er da de troende virkelig må tro, og skillet mellom partene kommer frem på sitt tydeligste. Dette betyr samtidig at konspirasjonen får oppmerksomhet, som betyr at den får mulighet til å spre seg.

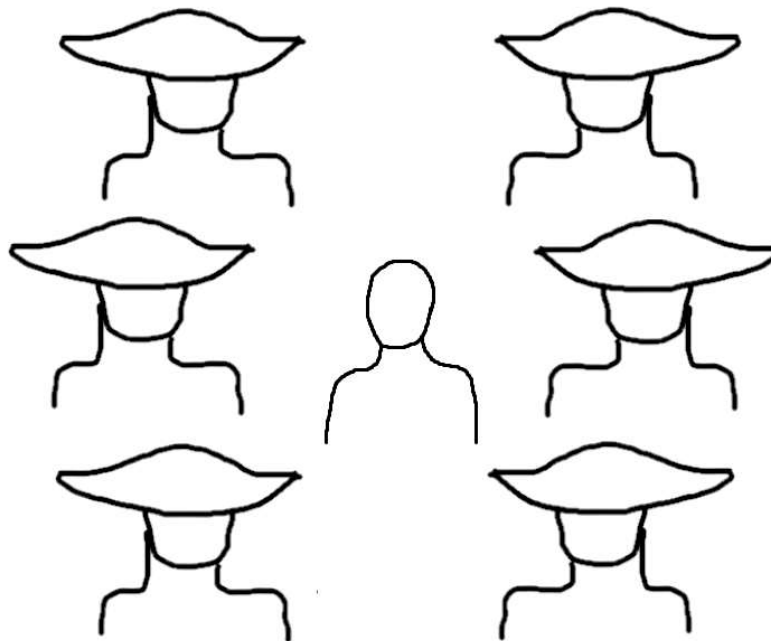
Dette vil igjen styrke teorien, ettersom hvor en konspirasjonsteori sin “styrke” i all hovedsak baserer seg på hvor mange som tror på den og hvor sterkt de som tror på den faktisk tror.

Åpen konfrontasjon og debatt vil altså sannsynlig vis ikke være den beste løsningen. Da får teorien både mulighet til å styrke fester sitt hos de den allerede har smittet til, og til å spre seg videre. Men hvordan kan vi møte konspirasjonsteoriene da?

Det neste logiske steget vil logisk nok være å møte teoriene med logikk. Argumentere saklig og legge frem konkrete bevis som motbeviser teorien. Fordelen med å argumentere mot en løgn eller vrangforestilling, som konspirasjonsteori i all hovedsak er, er at du alltid har sannheten på din side. Men igjen er det ikke sikkert at dette vil være nok. Når man først virkelig har blitt smittet av en konspirasjonsteori, kan alle bevis mot teorien fort begynne å se ut som bevis for at noen i gitte maktposisjoner er ute etter å undergrave teorien. For hvorfor ville noen andre brukt tid på å motbevise verdensbildet ditt, hvis det ikke var for å skjule noe. Dette gjelder selvfølgelig ikke alle, men de som tror, som virkelig tror på en konspirasjonsteori, skjønner ikke realiteten av hva det innebærer, ikke egentlig. Det tærer på deg, tærer på virkelighetssynet ditt, og kan sann ha en veldig virkelig virkning på

virkeligheten din. For det er ikke bare en idé, en tanke, eller ett frø. Konspirasjonsteorien er farlig, både på grunn av hva den gjør med verdensoppfatningen og samfunns-tilliten til individet den infiserer, og hvordan dette kan påvirke andre rundt dette individet. Pizzagate-hendelsen er nok ett fremragende eksempel på dette. Hvis du ikke vet det allerede var #Pizzagate en konspirasjonsteori som opprinnelig spredde seg på det anonyme bildeforumet 4Chan, som gikk ut på at Hillary Clinton og lederne i Demokratene var med i en pedofiliring og hadde seksuell omgang med mindreårige i kjelleren på en eller flere pizza-restauranter rundt omkring i USA. Konspirasjonsteorien kulminerte i at en 28 år gammel tobarnsfar gikk inn i en av de mistenkte pizzarestaurantene i Washington og begynte å skyte med et automatvåpen. Jeg gjentar, en 28 år gammel tobarnsfar gikk inn i en pizzarestaurant og skøyt med automatvåpen, fordi han genuint trodde han sånn kunne redde en gruppe barn fra mishandling. Troen hans på konspirasjonsteorien var stor nok til å få han til å bryte loven, og ikke minst sette seg selv og flere titalls uskyldige personer i fare. Dette er virkelig utrolig skummelt. Nok en gang ser vi hvordan menneskene mister kontroll, og infeksjonen som er konspirasjonsteorien tar overhånd. Samtidig virker det som at å konfrontere teoriene bare gjør dem sterkere. Så hva skal vi gjøre da? Vi vil selvfølgelig ikke gjøre noe som kan styrke konspirasjonsteoriene, men vi kan ikke bare la dem vokse og spre seg heller?

Etter et kjapt google søk var nettsiden “Vi i villa” ivrige etter å fortelle meg at jeg kunne unngå sopp i jorden ved å drysse kanel over bakken (Leitisstein, 01.08.2018). Så enkelt var det. Men hvordan kan vi hindre at konspirasjonsteoriene får spre seg fritt, får senke de syke

røttene sine dypere inn i samfunnet gjennom øynene og ørene til folk som deg og meg? Jean Bergane og Jesper Aagaard Petersen, henholdsvis Ph.d.-stipendiat og Førsteamanuensis ved NTNU foreslår denne “vaksinasjonsstrategien mot spesifikke konspirasjonsteorier” for bruk i undervisning (Bergane, 29.04.2021):

1. Advar om en kommende trussel/at noen vil lure deg. Snakk om deres mulige motivasjon for det, hvilke argumenter man kan anta at de benytter og hva som gjør argumentene dårlige. Presenter det faktiske hendelsesforløpet.
2. Presenter konspirasjonsteorien og dens hovedargumenter. Få elevene til å identifisere de gale argumentene du fortalte om.
3. Gjenfortell det faktiske hendelsesforløpet og hvordan vi vet det.

For så vidt en tilsynelatende god strategi, men det blir allikevel umulig å ikke spørre seg selv, “Er dette nok?”. Det er absolutt bedre enn ingenting, men jeg, som en hovedsakelig realfaglig 17 åring som kun kan skryte på meg i underkanten av ett år med videregående-faget psykologi 1, tror oppriktig at dette ikke vil virke som stort mer enn forebygging for konkrete konspirasjonsteorier. Og dette er selvfølgelig vel og greit, men det svarer egentlig ikke på spørsmålet mitt. For jeg vil vite hvordan man kan brenne ned en konspirasjonsteori fra den ikke-eksisterende kjernen til tuppen av de ytterste røttene, til det ikke er igjen noe annet enn ett vagt minne vi kan verne oss mot i fremtiden. Men det er, dessverre, her jeg møter veggen. For jeg ser ingen måte å effektivt fjerne en konspirasjonsteori som har klart å slå rot, i hvert fall ikke uten å totalt omform samfunnet i en retning hvor all form for utveksling av idéer mellom individer til slutt forbys, og vi alle underkaster oss Store Bror som i George Orwells 1984 (Orwell, 1949). Konspirasjonsteorier skremmer meg, men et samfunn uten frihet til å tenke hva man vil og til å dele sine tanker åpent skremmer meg enda mye mer. Men hva gjør vi da? Selv om alternativet til at konspirasjonsteorier og andre tanker får spres seg fritt er verre, må vi kunne gjøre noe? Er det virkelig ingen måte å stoppe konspirasjonsteoriene?

La oss begynne i den andre enden. Hva er det egentlig som gjør konspirasjonsteorier så spesielt appellerende for mennesker? Det åpenbare svaret er selvfølgelig “mye forskjellig”, men det er faktisk ett par kjennetegn mellom flere av de større konspirasjonsteoriene. “Gode” konspirasjonsteorier spiller på følelser, gjerne negative følelser som svik, sinne, fortvilelse eller forvirring. De tilbyr svar på vanskelige spørsmål, eller kunnskap som oppleves som viktig og unik. Sånn kan de også skape en form for illusjon av betydning, der den troende setter seg selv som en del av en begrenset minoritet som besitter verdifull informasjon, og

som på en eller annen måte har innsett noe majoriteten ikke har. Flere store konspirasjonsteorier fratar også til grads de troende ansvar for deres livssituasjon, og setter gjerne staten eller andre maktpersoner som syndebukk. For det er jo ikke din feil hvis livet ditt går dårlig, hvis staten, eller noen andre med betydelig mye mer makt enn deg, er ute etter å holde deg vekk fra en eller annen fantastisk sannhet. Sånn kan de også forklare ensomhet. De som tror på teorien er tross alt annerledes enn alle andre, de har jo faktisk "skjønt" det ingen andre skjønner, og det er derfor forståelig at de kan føle seg ensomme og isolerte.

La oss så se på hvem det da er som virkelig er mest sårbare for å bli infisert av en konspirasjonsteori. Det kan være mange risikofaktorer som gjør noen sårbare for å bli infisert av en konspirasjonsteori, men det er igjen noen fellestrekk som presenterer seg mellom konspirasjonsteoretikerne. For det første er dette ofte mennesker som ikke nødvendigvis har det så bra med seg selv. Det kan komme av at man føler seg betydningsløs, og har et behov for å føle seg spesiell. Det kan komme fra et ønske om å føle seg intelligent, kanskje fordi man sliter med å henge med i andre sammenhenger. Eller det kan komme fra noe så enkelt som en følelse av ensomhet. Ikke bare får man da en forklaring på hvorfor man ikke føler at man passer inn, man får også ett nytt sosialt miljø som en del av konspirasjonsteorien. Det er også andre ting som også kan spille inn her. Et ønske om kontroll og oversikt, om å ha et fast verdensbilde med noen absolutte svar man kan stole helt på, er også veldig forståelig i en verden der informasjon spres og endres forttere enn det menneskelige øyet kan blunke. Det er heller ikke vanskelig å se for seg at mennesker som har fått svekket sin tiltro til staten, for eksempel noen som lever i fattigdom som ikke føler seg godt nok ivaretatt av menneskene i maktposisjoner, vil være åpne for en virkelighetsframstilling hvor disse menneskene virkelig er onde. Det er med andre ord ofte underliggende grunner til at konspirasjonsteorien i utgangspunktet får slå rot.

Alle disse risikofaktorene for å bli infisert av en konspirasjonsteori er også stressfaktorer, og da blir det umiddelbart relevant å trekke inn hva stress faktisk gjør med psyken vår. I dag hører vi mer en ofte nok hvor grusomt stress er, og det er viktig å understreke at dette ikke nødvendigvis alltid er sant. Stress i passelige mengder i begrensede perioder kan absolutt være bra, enten det er akutt stress som får adrenalinet til å bruse og gjør kroppen handlingsdyktig. Dette kan både la oss ta oss imot i ett fall, eller skrive ferdig en lang skoleoppgave en halvtime før fristen. Men stress, ikke som reaksjon, men som psykisk tilstand, virker slitende på den menneskelige psyken. Dersom den stress-tilstanden holdes aktiv over lenger tid, utvikler det seg til det vi kaller kronisk stress, og dette vil svekke vår evne til å ta gode, gjennomtenkte avgjørelser. I stedet responderer vi til større grad på

følelsesvekkende valg. Dette er sannsynlig vis en del av grunnen til at grad av følelsesvekning en viktig faktor for å avgjøre hvor spredningsdyktig en konspirasjonsteori er. Dette vil nemlig gjøre at mennesker, og da spesielt mennesker som lider av eller har lidd av kronisk stress, vil være mye mer mottakelig for dem. Og nå som vi faktisk har en del oversikt over hva det er som gjør at noen mottakelig for en konspirasjonsteori, må det da være mulig å tenke seg noe vi kan gjøre for å hjelpe dem selv om teorien allerede har festet seg.

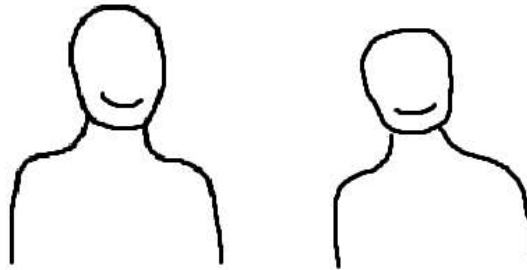

Jeg skal ikke late som at jeg har noe fasitsvar på dette. Hvis jeg, en tilfeldig 17 åring i Norge, hadde hatt det, hadde konspirasjonsteorier sannsynlig vis ikke vært ett så alvorlig problem som det er. Men jeg har allikevel et forslag, en teori om du vil. Jeg tror den beste måten å hjelpe en konspirasjonsteoretiker, er å møte dem med forståelse. Hvis konspirasjonsteorien virkelig har slått rot vil du kanskje ikke kunne overtale dem med fornuft eller logikk, men i motsetning til soppene på overflaten av den mørke honningsoppen i USA er de ikke bare en del av nettverket, men et eget individ. Et menneske. Det vil kanskje ta tid. For å være ærlig vil det sannsynlig vis ta tid. Men tid til hverandre er noe vi alltid bør ha uansett. Hvis man vil ha en liten pekepinn i starten, syntes jeg personlig at Antonovskys 3 kjennetegn for stresshåndtering er fine å jobbe med. Han sier at de tre viktigste tingene for å takle stress er:

- Forståelighet: Det vi opplever er forutsigbart og ikke overaskende, og vi kan forstå årsakene.
- Håndterbarhet: Opplever at vi har ressursene og egenskapene som kreves for å løse utfordringene vi møter, enten vi besitter det selv, eller føle oss trygge på at vi har tilgang til det gjennom andre.

- Meningsfullhet: Føler oss involvert og engasjert i det som skjer, og opplever at det man gjør blir verdsatt. Dette er ifølge Antonovskys den mest avgjørende, fordi høy meningsfølelse vil sørge for at vi aktivt går inn for å oppnå de to andre.

Men her tror jeg virkelig at det først og fremst er opp til hver enkelt å klare å skape god dialog med den du ønsker å hjelpe. Behovet kan variere så bredt at det er umulig å lage en fast oppskrift, men jeg har stor tro på menneskets evne til å kommunisere, samarbeide, og forbedre seg. Så for å avslutte, lykke til til oss alle. Vi står overfor en trussel mot både samfunnet og de frie tankers verden, men sammen tror jeg vi vil klare å overvinne den. Og husk: De er én, de er to, de er mange. Men vi er flere.

Kilder:

Chuck Todd, Mark Murray, Carrie Dann, (Todd, 27.05.2021)

<https://www.nbcnews.com/politics/meet-the-press/study-finds-nearly-one-five-americans-believe-qanon-conspiracy-theories-n1268722>

Fossum Svendsen, T. (2021). Psykologi 1 (1. utg.). Aschehoug undervisning

Ingrid Spilde, 02.03.2003 <https://forskning.no/sopp-skog-planteverden/det-storste-i-verden/1064307>

Jean Bergane, Jesper Aagaard Petersen 29.04.2021

<https://www.ntnu.no/blogger/humsam/2021/04/29/konspirasjonsteorier/>

Mariah Leitisstein, 01.08.2018, Vi i villa, <https://viivilla.no/hage/dyrking-og-planting/derfor-elsker-plantene-dine-kanel/>

Nrk, https://www.nrk.no/urix/_pizzagate-_konspirasjonsteorien-som-endte-i-restaurantskyting-1.13261384

Orwell, G. (1949). 1984 (utg. 2008). Penguin books.

“*Understanding QAnon’s Connection to American Politics, Religion, and Media Consumption*”, PRRI-IFYC (27.05.2021). www.prii.org/research/qanon-conspiracy-american-politics-report/